

slovenský národopis

2 | 23

VEDA, VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ
AKADÉMIE VIED, 1975

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

Tradičná kultúra Slovákov na bývalej uhorskej Dolnej zemi	169
Ján Sirácky: Dolná zem a Slováci	173
Rudolf Bednárík: Vymedzenie slovenských enkláv a diaspor na Dolnej zemi	183
Božena Filová: Bývalá uhorská Dolná zem ako predmet záujmu slovenskej národopisnej vedy	193
Jozef Štolc: Slovenský jazyk na Dolnej zemi ako súčasť slovenského národného jazyka	205
Ján Botík: K metóde analýzy dedinského spoločenstva v prostredí slovenskej enklávy	215
Svetozár Švehlák: Súčasný stav výskumu tradičnej kultúry slovenských enkláv a diaspor na Dolnej zemi	223
Mária Kosoová: Retrospektívny pohľad na prístup ľudovej kultúry Slovákov v Juhoslávii	235
Soňa Burlasová: Symbióza dvoch kolonizačných vetví v piesňovej kultúre jednej obce	245
Svetozár Švehlák: Ľudová balada u juhoslovanských Slovákov	252
Stanislav Dúžek: Etnomuzikologický výskum juhoslovanských Slovákov	259
Ján Podolák: Niektoré otázky štúdia ľudovej kultúry Slovákov v Slavónii	265
Michal Markuš: Vznik a vývoj slovenskej etnickej skupiny „tírpáci“ v Nyíregyháze v Maďarsku	271
Soňa Kovačevičová: Z histórie kultúry čabianskych Slovákov a ich materských obcí na Slovensku	288
Oskár Elšček: Výskum hudobnej kultúry Slovákov v Maďarsku	301
Ján Podolák: K doterajším výsledkom etnografického výskumu poľnohospodárstva u maďarských Slovákov	316
Viera Gašpariková: K súčasnému stavu prozaického folklóru Slovákov v Bulharsku	326
Eman Muntág: Rukopisné zbierky slovenských ľudových piesní z Dolnej zeme v Literárnom archíve Matice slovenskej	337

ROZHLADY

K jubileu dr. Emy Drábikovej-Kahounovej, CSc. (Emília Horváthová)	340
Konferencia o súčasnom stave a úlohách výskumu národnostnej otázky (Ján Botík)	341

Mesiac maďarských múzeí a slovenská účasť na tejto akcii (Irena Pišútová) 343

RECENZIE A REFERÁTY

СОДЕРЖАНИЕ

Традиционная культура словаков на бывшей венгерской Долной земле	169
Ян Сирацкий: Долна зем и словаки	173
Рудольф Беднарик: Определение словацких колоний и диаспор на Долной земле	183
Боженa Филова: Бывшая венгерская Долна зем в качестве объекта интереса словацкой этнографической науки	193
Йозеф Штолц: Словацкий язык на Долной земле как составная часть словацкого национального языка	205
Ян Ботик: К методу анализа деревенского общества в среде словацкой колоний	215
Светозар Швeглак: Современное состояние изучения традиционной культуры словацких колоний и диаспор на Долной земле	223
Мария Косова: Ретроспективный взгляд на обследование народной культуры словаков в Югославии	235
Соња Бурласова: Симбиоз двух ветвей колонизации в песенной культуре одной деревни	245
Светозар Швeглак: Народная баллада у югославских словаков	252
Станислав Дужек: Этномузыкологическое изучение югославских словаков	259
Ян Подолак: Некоторые вопросы народной культуры словаков в Славонии	265
Михал Маркуш: Возникновение и развитие словацкой этнической группы «тирпаки» в Ниредьгазе в Венгрии	271
Соња Ковачевичова: Из истории культуры чабианских словаков и их родных деревень в Словакии	288
Оскар Элшек: Изучение народной музыкальной культуры словаков в Венгрии	301
Ян Подолак: К результатам этнографического исследования сельского хозяйства у венгерских словаков, проведенного до настоящего времени	316
Вера Гашпарикова: О современном состоянии прозаического фольклора словаков в Болгарии	326
Эман Мунтаг: Рукописные коллекции словацких народных песен с Долной земли в Литературном архиве Матицы словацкой	337

EUDOVÁ BALADA U JUHOSLOVANSKÝCH SLOVÁKOV

Príspevok k poznaniu života folklórneho žánru v izolovanom prostredí

SVETozár ŠVEHLÁK
Národopisný ústav SAV, Bratislava

Ak sa materiálnej a čiastočne i duchovnej kultúre v tradícii juhoslovanských Slovákov venovala doteraz relatívne značná pozornosť, ľudová slovesnosť a pieseň, ľudový tanec aj napriek záujmu viacerých dolnozemskej zberateľov a dopisovateľov slovenskej tlače, aj napriek dvom zbierkam slovenských ľudových piesní a tancov,¹ z odborného stanoviska sa posudzovali iba v poslednom čase. Myšlime predovšetkým na príspevky L. Lengy, M. Kmeľa a J. Feríka na novosadskom sympóziu v roku 1970, na články L. Lengy a S. Švehláka v *Zborníku príspevkov na počesť príchodu Slovákov do Starej Pazovy*. Ďalej článok autora tohto príspevku o špecifickom spôsobe života ľudovej balady v rámci výročného zvykového cyklu, publikovaný v zborníku *Slavistika-národopis*, a najmä na príspevok S. Burlasovej o vplyve dvojitého osídlenia na piesňový folklór Selenče.

Jednou z najväčších predností folkloristickej regionalistiky, štúdia folklórnych druhov a žánrov v ohraničenom etnografickom útvare, je možnosť štúdia života kultúrnych javov, ich funkcie, frekvencie a po porovnaní so stavom v okolitých či vzdialenejších regiónoch i špecifickosti toho-ktorého regiónu patričného folklórneho žánru. Na tieto momenty zhodne upozornili a tieto prednosti dokonale využili krátko po sebe práve pri štúdiu ľudových balád z ohraničeného regiónu O. Širovátka² a S. Burlasová.³

Vychádzajúc pôvodne zo širšej orientácie folkloristu zberateľa, zaznamenávajúceho v počiatočnom štádiu orientácie v teréne prozaický i piesňový materiál, začal som postupne venovať väčšiu pozornosť mimoriadnej spevnosti tejto najjužnejšej skupiny slovenského osídlenia na Dolnej zemi. Ak totiž o folklórne živých regiónoch na Slovensku môžeme v súvislosti s ich spevnosťou hovoriť, že je dobrá, výborná i výnimočná, o slovenskom prostredí v juhoslovanskej Vojvodine musíme povedať, že tu panuje priam kult slovenskej ľudovej piesne. Názor, že je to výsledok kultúrnoosvetovej činnosti v poslednom, povojnovom období, nemožno celkom zamietnuť. Slováci sa grupujú do kultúrnoosvetových spolkov pomenovaných po hrdinoch národnooslobodzovacieho hnutia i významných slovenských kultúrnych dejateľoch, s programami, v ktorých dominujú vystúpenia spevákov a až potom tance a hudba, vystupujú na výmenných koncertoch po slovenských dedinách, zúčastňujú sa na regionálnych festivaloch a súťažiach, vystupujú v rámci slovenského vysielania v novosadskom rozhlase i lokálnych rádiostaniciach, medzi ktorými si dodnes drží primát najstaršia Radio Kysáč. Usporadúvajú si svoje vlastné národnostné festivaly ľudového spevu i tzv. „novej piesňovej tvorby“ amatérskych skladateľov zväčša vytvárajúcich nové texty na módnu novouhorskú čardášovú melodiku, vystupujú v rámci rôznych cyklických relácií vo vy-

¹ ILJIN, M.: Slovenské ľudové tance vo Vojvodine. Petrovec 1953, s. 110.

² ŠIROVÁTKA, O.: Lidové balady na Slovácku. Kultúra a tradície sv. 2. Práce Slováckeho muzea. Uherské Hradiště 1965.

³ BURLASOVÁ, S.: Lidové balady na Horehroní. Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry, zv. 2. Bratislava 1969.

sielaní juhoslovanskej televízie atď. Lenže, spieva sa tam, kde je čo spievať. Teda názor o najnovšom pôvode kultu piesne musí mať príčiny inde. Hľadať ich v porovnaní so stavom spevnosti v regiónoch Slovenska, z ktorých sa kolonisti grupovali, či v prirodzenom príklone evanjelického prostredia k spevu vôbec, znamenalo by vyslovovať hypotézy, žiadajúce si skôr kombinované štúdium na základe folkloristických a etnopsychologických prístupov. V tejto súvislosti však považujeme za potrebné upozorniť, že v období dynamickej urbanizácie spôsobu života, sídelných jednotiek, čoraz častejšieho výskytu miešaných manželstiev, odchodu za prácou do ostatných krajov Juhošlávie i za hranice juhoslovanského štátu, v období mimoriadneho vplyvu masovokomunikačných prostriedkov, možností získania vyššieho vzdelania atď. ostáva okrem niektorých javov sociálnej a duchovnej kultúry vo sfére etnicky vnútorného seberealizačného pôsobenia, najmä ženský a detský ľudový odev a potom jazyk a ľudová pieseň a ten už i vo sfére manifestnej prejavom príslušnosti k danej societe, možno povedať teda i prejavom — znakom odlišnosti od väčšinového prostredia.

Na základe analýzy spevného repertoáru zhromaždeného v dvoch lokalitách Banátu, jednej v Srieme a jednej v Báčke, no i na základe štúdiá viacerých zbierok súčasných dolnozemskej zberateľov, zaznamenávajúcej celý piesňový repertoár nimi poznaných lokalít, môžeme konštatovať, že súčasný repertoár netvorí iba novšie, módné, čardášové či „dvojkročkové“ tanečné a ľubostné lyrické piesne, ale priam prevládajúci je v tomto repertoári výskyt lyrickoepických, epicko-lyrických i epických útvarov — ľudových balád.

Skôr ako pristúpime k vlastným úvahám nechajme prehovoriť bibliografickú faktografiu, svedčiacu o nevšednom, a môžeme povedať, kontinuálnom záujme dolnozemskej kultúrnych pracovníkov o zaznamenávanie folklórnych materiálov, z ktorých, predpokladáme, iba menšia časť bola publikovaná v zbierkach, kalendároch a časopisoch vychádzajúcich na Dolnej zemi v posledných stopäťdesiatich rokoch. No aj v slovenských časopisoch a zborníkoch vydávaných na Slovensku ešte od vystúpenia štúrovcov, cez reakciu na Dobšinského výzvu v začiatkoch existencie prvej Matice slovenskej, cez prispievanie do *Slovenských spevov* až po prvé stretnutia sa slovenských vedcov folkloristov s dolnozemskej slovenskou piesňou juhoslovanských Slovákov a vplyv ich pobytov na zintenzívnenie miestnej

zberateľskej práce. Mimoriadne významným činom by bolo zhromaždenie roztrúsene publikovaných, no najmä v archívoch a súkromných zbierkach uložených spevníkov, zborníkov, zbierok.

Publikované materiály, ak ich sledujeme od roku 1800, sú rôznorodého charakteru. Nachádzame prozaické útvary, najmä historické a miestne povesti, humoristické rozprávky, opisy obyčajov. Z poetickej tvorby opäť najmä folklór spojený s obradom, svadobné vinše, krstinové a pohrebné piesne, ale aj historické piesne, balady a jarmočné piesne. Na vydanie ich pripravili a redakciám ponúkli nielen príslušníci miestnej dolnozemskej inteligencie, farári a učelia, ale aj remeselníci a vzdelaní roľníci.

Nie všade na Dolnej zemi, kde stúpi noha slovenského etnografa a folkloristu, vyorie prvú brázdú poznania. Avšak všade, kam príde, mal by podnietiť tlejúce a neraz hlivejúce sily potencionálnych zberateľov i tých, ktorých pôvodné mladické nadšenie začalo opúšťať, ktorí najmä v rokoch nezáujmu národopiscov o ich život a kultúru začali pochybovať o spoločenskej a národnej užitočnosti svojej práce. Suchá faktografia svedčí v prospech tohto názoru. Karol Pljčka, Anton Cíger, Bohuslav Valašťan, Jozef Kresánek nestretli na Dolnej zemi iba vynikajúcich nositeľov, ale aj starších i celkom mladých zapisovateľov piesňových textov, aj celkom erudovaných hudobníkov, pre ktorých návšteva, záujem o ich výsledky, zbierky, bola novou vzpruhou. V polovici dvadsiatych rokov sa pri výzve zbierať ľudové piesne stretávame s výpočtom zberateľov a ich zbierok z Petrovca, Hložian, Kysáča, Pivnice, Kulpína, Erdeviku, Aradáča, Kovačice a Hajdušice. Výsledky zberateľskej činnosti z nasledujúceho dvadsaťročia nachádzame už i v našich niekoľkých nie rovnako hodnotných archívoch, ktoré sú obrovskými pomocníkmi pri základnom orientovaní sa v prostredí. Profesor J. Kresánek, ktorého obdivuhodnú zbierku z prvých povojnových rokov doteraz nik z nás neprekoná, vďaka za vytvorenie dobrých podmienok pre zberateľa predovšetkým mladým, v prostredí zorientovaným študentom a absolventom petrovského gymnázia, svojim sprievodcom po slovenských dedinách. Pobyt a práca prof. J. Kresánka zanechali v prostredí veľký vplyv, ktorý sa prejavil potom v mnohých zbierkach, ktoré sme mohli študovať pri našom pobyte po ďalšom dvadsaťročí v slovenských dedinách v Juhošlávii.

Po individuálnych krátkodobých pobytach S. Burlasovej v Petrovci, Selenči, Starej Pazove a Padine, L. Lenga v Pivnici, Kysáci, Boľov-

ciach, Kovačiči a Padine a S. Švehlák a v Starej Pazove, Kovačiči a Padine, a po tímovom prieskume v tom istom období uskutočnenom L. Lengom, St. Dúžekom a S. Švehlák v Hložanoch, Aradáči, Starej Pazove a Padine bude potrebné dokončiť prieskumné štádium prácou v ostávajúcej lokalitách Báčky, v západnom Srieame a v Slavónsku a pristúpiť k reprezentatívnym hĺbkovým výskumom komplexu folklórnych tradícií vo vybraných lokalitách s vybranými nositeľmi.

Vychádzajúc zo štúdií niektorých prístupných rukopisných zbierok piesňových textov vlastných individuálnych výskumov a čiastočne použijúc doteraz nespracovaný materiál z kolektívneho prieskumu, podarilo sa nám zhromaždiť vzorku 302 zápisov slovenských ľudových balád z juhoslovanskej Vojvodiny. Pri práci s výnimočnými informátormi sústreďovali sme sa, nezanedbávajúc celý ich repertoár, predovšetkým na balady. Pri troch dvojtýždňových pobytoch sa nám túto vzorku podarilo zhromaždiť predovšetkým za pomoci viacerých dobre orientovaných miestnych kultúrnych pracovníkov, pomáhajúcich najmä pri výbere vyhovujúcich informátorov. Skutočne každý spolupracovník sa zorientoval a pochopil vždy skôr náš zámer až pri priamom pozorovaní našej práce s informátorom, ako po najpodrobnejšom predchádzajúcom výklade o našich cieľoch či zámeroch. O spevných príležitostiach a postavení balady ako žánru v rámci celkového repertoáru sme sa podrobnejšie zmienili v príspevkoch *Chodenie s baladou*⁴ a v referáte o *Výročnom zvykoslovnom cykle u Slovákov na bývalej Vojenskej hranici*.⁵ Konštatovali sme ubúdanie prirodzených príležitostí a s tým spojenú zmenu pôvodných funkcií folklórnych druhov. Z hľadiska nositeľov ľudovej balady v súčasnosti je ešte stále vyšší počet žien staršieho, no i stredného veku, najmä roľníčok (ktoré napr. dodnes nosia ľudový odev). Mladšiu vrstvu žien možno považovať za latentných nositeľov. Ich rovesníčky, preoblečené do mestského odevu, zväčša už s ukončeným stredným vzdelaním, po druhej

svetovej vojne sú k tomuto žánru ľahostajné. Poznajú však celý repertoár slovenských ľudových piesní vysielaných rozhlasom, rozlišujú pritom piesne „svoje“ od piesní zo Slovenska, sú však aktívnymi nositeľkami aj repertoáru spievaného v súčasnosti na ľudových svadbách a mládežníckych zábavách. Starší muži, privedení opatrne stavanými otázkami k žánru, sú latentnými nositeľmi repertoáru starších žien, mnohokrát skôr pochopia zámer zberateľa a pripomínajú ženám sužety, sami však tieto „starosvet-ské“ a predovšetkým v ich chápaní „ženské“ piesne nespievajú. V ich repertoári sa vyskytujú historické balady s vojenskými látkami, balady a baladické piesne o nešťastiach a tragédiách miestnej proveniencie. Muži strednej generácie, s výnimkou historických látok, spievajú neúplné verzie vojenských a miestnych balád, ktoré u nich netvoria súčasť aktívneho repertoáru — „dolujú“ ich v pamäti, často neúspešne. Stretávame sa so zaujímavým prisudzovaním niektorých balád niektorým spevákom, ale i niektorým veľkorodínám — zádrugám. „Teraz Ti zaspievam takú o keréj istotne ňevješ, že je to vaša, Potranovská!“⁶ Alebo: „To bola pesem môjho dedu. Ke tí na tanci aj na svadbe na hu(d)cou zazreli, tí hñeď vedeli kerá bije!“ Alebo: „Pa, kerú, kerú, tú, čo (ten a ten) ke sa nažerje najki nadrapuje!“

O metóde našej práce v teréne sme už uviedli, že sme sa k balade dostávali cez celkový repertoár speváka. Pripúšťame však, že sme sa pri výnimočnejších informátoroch viac vracali k sledovanému okruhu piesní. Preto pri štatistickom určení zastúpenia žánru v celkovom repertoári nebudeme vychádzať len z vlastných nahrávok. K zdôrazneniu mimoriadneho zastúpenia balád v spevnom fonde juhoslovanských Slovákov nám poslúžili aj dostupné rukopisné zbierky dolnozemskejších zberateľov.

Z 2,9–3,1 % ľudových balád v klasických zbierkach českého folklóru vzrastá podľa prepočtu O. Sirovátka,⁷ na 8,7–10,7 % počet balád v moravských zbierkach. 6,7–10 % je balada zastúpená v slovenských zbierkach podľa našich

⁴ ŠVEHLÁK, S.: Chodenie s baladou. Príspevok k štúdiu života slovenskej ľudovej balady. Slavistika-Národopis (Bratislava), 1970, s. 246–272.

⁵ ŠVEHLÁK, S.: Výročný zvykoslovný cyklus u Slovákov na bývalej Vojenskej hranici (Sriem, južný Banát). In: Tradičná kultúra Slovákov vo Vojvodine. Nový Sad 1973, s. 125–143.

⁶ Autor údaj nedoplnil.

⁷ SIROVÁTKA, O.: c. d., s. 10.

⁸ MIHÁL, A.: Zbierka ľudových piesní z Kovačice. — PETRÁŠ, J.: Zbierka slovenských ľudových piesní z Aradáča. — FILIP, M.: Zbierka slovenských ľudových piesní zo Starej Pazovy. — KMEŤ, M.: Zbierka slovenských ľudových piesní z vojvodinských slovenských obcí.

prepočtov. Ak sme však, pri uvedení si relatívnosti predchádzajúcich i našich prepočtov zisťovali zastúpenie ľudových baladických piesní v rukopisných zbierkach dolnozemskej zberateľov,⁸ zistili sme mimoriadne vysoké zastúpenie baladiky, až 11,0–13,4 %! Tento stav je o to pozoruhodnejší, že všetci zberatelia zapisovali zhodne celý repertoár im prístupný, teda bez predchádzajúceho autorského či edičného predurčenia, no najmä o to, že ide o piesňové zbierky zostavené a zapisované v najnovšom období, po druhej svetovej vojne. Prítom iba zhoda okolností, v súvislosti s prípravou príspevku do staropazovského zborníka nás viedla k bližšiemu povšimnutiu si tohto problému a v samostatnej lokalite — obci, z ktorej máme najzaujímavejší piesňový materiál a aj vynikajúcich interpretov. Konštatovanie bolo ešte prekvapujúcejšie. V publikovanej zbierke M. Litavského⁹ a rukopisných zbierkach B. Kamenára¹⁰ (čiastočne so zápismi melódií) a M. Filipa,¹¹ ku ktorej prevažnú časť piesní hudobne zapísal J. Kresánek, ako aj analýzou doteraz prístupného fondu archívu Ústavu hudobnej vedy SAV sme zistili, že vo vzorke 748 piesní z tejto obce tvoria baladické piesne v počte 123 zápisov zhruba 17 %! Mnohé z nich sú v celkovom počte i medzi baladami nielen variantmi, ale i opätovnými zápsmi. Aj tak je takéto zastúpenie jedného žánru v repertoári jednej obce viac ako pozoruhodné.

Dolnozemský spev vôbec a staropazovský zvlášť inklinuje všeobecne k sujetovým piesňam aj v lyrickom repertoári. S obľubou sa i dodnes spievajú rozsiahlejšie, dejove aj dialogicky bohaté piesne — teda piesne, ktoré sú už svojou štruktúrou blízke štruktúre tradičnej balady ako folklórneho druhu.

Možnosť či dokonca potreba v piesni vyrozprávať — teda vyspievať príbeh — v prostredí, ktoré bohaté svojou tradičnou veľkou epikou — obklopuje Slovákov v každodennom súžití, podľa nášho názoru nevlývalo iba na melodiku a spôsob interpretácie, ale aj na uchovávanie piesní zodpovedajúcich svojou formou a obsahom —

⁸ Publikovaný výber v práci K. LILGÉHO: Stará Pazova. (Monografia.) Myjava 1932, s. 222 n.

¹⁰ Zbierka B. Kamenára je v archíve UÚ SAV.

¹¹ Zbierka M. Filipa v archíve NÚ SAV. Zápis melódií od J. Kresánka je uložený v archíve UÚ SAV.

alebo sa aspoň približujúcich veľkým dejovým piesňovým obrazom juhoslovanskej tradičnej epiky.

V baladickom repertoári juhoslovanských Slovákov nachádzame medzinárodné látky a látky rozšírené u viacerých slovanských národov, medzi ktoré sme zahrnuli aj balady slovenskej proveniencie, a napokon špecificky dolnozemskej slovenské baladické piesne. Pri tejto orientačnej geneticko-tematickej klasifikácii sa nám sprvu ukazovala samostatne vyčleniteľná aj skupina slovenských balád. Po zväžení stupňa komparatívneho zatriedenia slovenských ľudových balád i stupňa doterajšieho poznania slovenskej ľudovej balady vôbec, upustili sme napokon od toho, súc si vedomí možnosti dodatočného precizovania orientačnej klasifikácie.

Pri doterajšom štúdiu ľudových balád juhoslovanských Slovákov sme sa však stretli aj s látkami na Slovensku doteraz zapísanými iba ojedinele alebo len v určitom regióne. Také sú napríklad balady *Šiman kráľ a Zuzana* a *Naša pani kňahne*, o ktorých sme hlbšie uvažovali už v uvedenom príspevku *Chodenie s baladou*. Na príklade týchto dvoch balád vidíme, že na Dolnú zem si Slováci neodnášali iba všeobecne rozšírený repertoár z čias ich odchodu, ale aj piesne známe iba v jednej oblasti, v našom prípade z Gemera. Očakávajúce a predpokladajúce možné korektúry, za špecificky slovenské považujeme v dolnozemskom slovenskom baladickom repertoári tieto látky:

1. Šuhaj sa utopil,
2. Dievča skočilo do studne,
3. Dievča poranili kone v maštali (alegória),
4. Mládenca zabili v krčme,
5. Šuhaj zastrelil dievča (mieril na lišku),
6. Dievky a prievozník,
7. Bitka pre milú,
8. Vracajúci sa vojak zastrelil krivoprisažníčku.

Pri tomto určení sme vychádzali, podobne ako pri ostatných skupinách, z látkového spracovania (sujetového spracovania látky v dolnozemskom prostredí).

Za špecificky slovenské-dolnozemske považujeme zatiaľ iba veľmi široko určené okruhy:

a) baladické látky z vojenského života a služby na Vojenskej hranici, b) balady s látkami z rodinného života, zväčša so sociálnym podtextom, c) baladické piesne o nešťastiach, nehodách, tragických udalostiach, začínajúce prevažne incipitom „Čo sa stalo nové“. Pri doterajšom poznaní sa nám zdalo správnejšie charakterizovať iba najrozšírenejšie látkové okruhy ako vyčísliť samotné sujetové spracovania, pretože sme si vedomí ich doterajšej neúplnosti.

Najrozšírenejšie a najfrekvencovanejšie sú po-

chopiteľne sujetové spracovania medzinárodne rozšírených látok:

1. Zakliata dcéra, 2. Dievča-vtáča, 3. Náhodné stretnutie súrodencov, 4. Sestra travička, 5. Dialóg matky s otrávenou dcérou, 6. Uložili mŕtveho s pannou, 7. Ženich poraní nevestu, ona tají, po sobáši zomrie, 8. Bratia dosekali sestrinho frajera, 9. Prespanka utopí dieťa, 10. Prespanka zanechá dieťa v lese, 11. Matka opustí syna, po čase sa chce zaňho vydať, 12. Vdova opustí deti, 13. Dôkaz vernosti, 14. Okradnutá krčmárka, 15. Zbojníková žena, 16. Zbojníci ozbíjajú furmana, 17. Turkova nevesta, 18. Brat a sestra v tureckom zajatí, 19. Žena s frajerom oklamú muža, ten frajera obdaruje, 20. Kráľ uhorský — zvodca, 21. Pán unesie dievča, 22. Vydatá proti svojej vôli, 23. Mlynár zabil ženinho milenca, 24. Sestra v zorách vytuší bratov osud vo vojne, 25. Husi zvestujú milej osud vojaka, 26. Milá s milým do vojny, 27. Dievča si pričiaruje milého z vojny, 28. Vojak vracajúci sa z vojny, nepoznaný, hovorí s milou, 29. Návrat vojaka — milá mŕtva, 30. Milý nad príbuzných.

Do tejto najpočetnejšej skupiny sme zaradili sujety geneticky jednoznačne príbuzné cez repertoár na Slovensku s medzinárodným okruhom tradičnej balady, varianty medzinárodne rozšírených sujetov, ale aj voľné, neraz dosť vzdialené spracovania látky známej z rôznych spracovaní v medzinárodnej baladike.

Bez ohľadu na provenienciu, v samom staropazovskom repertoári, na základe doteraz dostupných materiálov zistili sme 51 samostatných sujetových typov, nepočítajúc medzi to zlomky jasne naznačujúce, že zapisovateľ buď nezaznačil celý text, alebo informátor nevedel ďalej pokračovať. V takomto prípade sme vždy požiadali informátora o dorozprávanie sujetu voľným prozaickým spôsobom, o dorozprávanie obsahu.

Slovenská dolnozemska balada má niektoré pozoruhodné znaky, ktoré bez nárokov na úplnosť a systematickosť, ešte spomenieme. Je to napríklad úsilie dorozprávať, dospievať to, čo klasická balada vo svojom úspornom vyjadrovaní iba konštatuje. Tak sa napríklad v Kovačici v roku 1949 zapísala (A. Miháľ) kompletná balada o sestre travičke i s klasickým zakončením „nemám brata ani muža“, po ktorom sa však kontaminoval nekontuitne nový 8-veršový útvar: „v našom sade sedí vtáčik, ktorý spieva pieseň o mojom bratovi. Zakujte mi kameňom uši, aby nepočuli tú pieseň. Aká ma čaká odplata za môj čin, vrhnú ma do priepasti, kde zahynú moje kosti...“

Tendenciu lyrického alebo zlyrizovaného záveru balád môžeme sledovať i na iných príkladoch. V tomto prípade však tradícia opúšťa celkom tragický záver a dospieva baladu v duchu lyrickej piesne. Ak vylúčime eventualitu „pamäti tradície“, prikloníme sa skôr k názoru o vedomom zásahu do skladby. Milá sa pýta bielych husí, či nevideli milého-vojaka. Obraz odpovede je násilne prerušený:

... Videli, videli, (v)tom mitrouskom poli,
štiri koňe brodi a na pjatom sedí,
ručička zotatá ot samiho lakta,
mňa moj milí ňekce, že som ňi bohatá...(!)

Pieseň končí typickým lyrickým „... keď som nie bohatá“... atď.

Tradičná baladika je na Dolnej zemi bohatstvom, s ktorým sa narába pomerne voľne. Vznikajúce útvary si zaslúžia v budúcnosti väčšiu pozornosť. Uvedieme niekoľko príkladov:

V roku 1956 zapísal J. Ferík st. v Starej Pazove trojstrofóvu pieseň, v ktorej prvé dve strofy tvoria dve dvojveršia z balady o náhodnom stretnutí súrodencov v krčme. Na verše:

Hej, krčmárka, naľala,
dvečka priňjesla,
pod zlatima prsteňjami
rúčka sa jej trjasla...

nadväzuje posledné (Ferikom zapísané) štvorveršie, pochádzajúce z balady o ozbfjanej krčmárke:

Hej, zbohom ostávajúte
krčmárvočka naša,
ostala vám kasa prázna,
aj tá maštal pustá.

Omnoho evidentnejším príkladom je v Kovačici zapísaná pieseň zo skupiny piesní o miestnych tragédiách. Pred obyčajný začiatok s incipitom „Čo sa stalo nové“ je predspievaný v tejto piesni 5-strofový úvod o hlavných postavách balady Anke a Janíkovi, o ich veľkej láske a zlých ľudských rečiach, ktoré zapríčinia tragédiu, o ktorej už sa spievajú ďalšie verše všeobecne rozšírenej balady. Na štvorveršie o tom, ako „Aničku nesú do cintora ležať a Janička vedú k šibeničkám vešať“, ktorými obyčajne tento sujet končí, je v kovačickom znení opäť kontaminovaný prídavok prislúchajúci na Slovensku do okruhu zbojníckych baladických motívov — páni sa pozerajú z Pančovskej brány, čo robí Janík pod šibenica-

1. Úprava hlavy mladej ženy,
Aradáč (Juhoslávia). Foto J.
Botík, 1970

2. Biely kožušok, Aradáč (Ju-
hoslávia). Foto J. Botík, 1970

3. Priečelie domu s profilovaným štítom a solármi, Aradáč (Juhoslávia). Foto J. Botík 1970

4. Rekonštrukcia priadok, Aradáč (Juhoslávia). Foto J. Botík, 1970

5. Odchod do poľa
so sejačkou, Ara-
dáč (Juhoslávia).
Foto J. Botík 1970
6. Mužský kožušok
bez rukávov, Ara-
dáč (Juhoslávia).
Foto J. Botík 1970

7. Priečelie domu s došteným štítom, Aradáč (Juhoslávia).
Foto J. Botík, 1970

8. Slepé okno na komore, Aradáč (Juhoslávia).
Foto J. Botík, 1970
9. Maľovaná lavica s operadlom, Aradáč (Juhoslávia). Foto J. Botík, 1970

mi. Ani známymi veršami tohto motívického sledu — obrazom o tom, že Janík visí a košielka mu zmokla od studenej rosy, skladba nekončí. Posledné štvorveršie je akousi etickou antitezou, keď oplakáva vraha ako švárneho šubajička.

Tento, ale aj viaceré iné podobné príklady prepracovania, predlžovania, prípadne skracovania baladických sujetov by boli neklamným svedectvom rozpadu žánru. Zaráža nás to však v lokalitách, v ktorých sa uchovali klasické podoby historických balád, alebo do prostredia dolnozemskeho banátskeho okolia svojrázne lokalizované balady. Uvedené príklady, ako aj ďalšie, napríklad, keď sa do balady o Janíkovi, ktorý sa utopil, keď brodil kone, kontaminuje celý obraz s rybármi, čo až na tretikrát vytiahnu „rybu môjmu srdcu líbu“, alebo keď sa do vojenských balád o zážitkoch a udalostiach z talianskeho, francúzskeho či ruského frontu svojrázne vkomponujú

obrazy z klasických slovenských zbojníckych balád, by však na druhej strane mohli svedčiť aj o vskutku dodnes aktívnom živom procese prenikania, putovania motívov a obrazov v rámci folklórne neobyčajne živej tradičnej kultúrnej štruktúry.

Cieľom príspevku bolo podať výsledky nášho krátkodobého pozorovania súčasného stavu ľudových balád v repertoári tradičného spevu juhoslovenských Slovákov. Iba ďalšie systematické štúdium potvrdí alebo poprie naše výsledky. Prhovárame sa za ďalšie a systematické štúdium folklórnych javov i celej ľudovej kultúry Slovákov na celej Dolnej zemi. Ak sme prispeli k tomu, že je to pre poznanie mnohých stránok slovenskej ľudovej kultúry a jej postavenia v kultúre celej tejto oblasti osožné, tak príspevok splnil svoje poslanie.

НАРОДНАЯ БАЛЛАДА У ЮГОСЛАВСКИХ СЛОВАКОВ

Резюме

Среда словацкой колонии в Югославии отличается исключительной певучестью. Многие местные собиратели записали, главным образом с начала этого века, тексты народных песен во многих деревнях со словацким населением. На основе своих наблюдений во время полевых исследований автор обратился к рукописным собраниям, находящимся в архивах, и, руководствуясь мыслью О. Сироватки изучающего разницу наличия народных баллад в собраниях чешского фольклора, взялся за проверку наличия этого жанра в песенном репертуаре колонии в Югославии.

Если народная баллада представлена в собраниях словацкого фольклора на материнской территории примерно в такой же мере, как и в соседней Моравии, то в долноземских словацких собраниях она встречается значительно чаще (приблизительно 11,0 — 13,4 %). В Старой Пазове в Сремe даже 17 %.

Балладный репертуар образуют сюжеты международные, сюжеты, распространенные у многих славянских народов, специфически словацкие баллады и специфически словацкие долноземские баллады, отражающие жизнь этой группы, живущей более 200 лет вне своей этнической среды. Это песни включенные автором в следующие тематические сферы:

а) песни-баллады из военной жизни и службы на бывшей Военной границе;

б) песни-баллады из семейной жизни, по большей части с социальным подтекстом;

в) баллады о несчастных случаях, о бедах, трагических событиях, по большей части с начальными словами «Что случилось нового».

В доступном до настоящего времени репертуаре примерно 800 песен автор нашел более 120 баллад, песен-баллад и отрывков, свидетельствующих, с одной стороны, об исключительной популярности действенных диалогических песенных форм, с другой стороны, о частичном отступлении жанра из современного репертуара и о его распаде — частые контаминации лирических заключений, сравнительно свободное обращение с образами и мотивами из разных, принятых в Словакии сюжетных форм и т. п. В упомянутом фонде автор определил 51 самостоятельный сюжетный тип (без отрывков).

Обращая внимание на особенности положения баллады как жанра в песенном репертуаре у современных поколений, автор высказывает мнение о необходимости более систематического изучения этой проблемы и в среде остальных словацких колоний и диаспор на бывшей венгерской Долной земе.

DIE VOLKSBALLADE BEI DEN JUGOSLAWISCHEN SLOWAKEN BEITRAG ZUR ERKENNUNG DES LEBENS DES FOLKLOREGENRES IN EINER ISOLIERTEN UMWELT

Zusammenfassung

Die Umwelt der slowakischen Enklave in Jugoslawien zeichnet sich durch eine außerordentliche Sangeslust aus. Mehrere ortsansässige Sammler zeichneten — namentlich seit dem Beginn dieses Jahrhunderts — die Texte von Volksliedern in vielen Ortschaften mit slowakischer Bevölkerung auf. Aufgrund seiner Beobachtungen bei Terrainforschungen griff der Autor auf archivierte Handschriftensammlungen zurück und von O. Sirovákas Gedanken geleitet, der die unterschiedliche Vertretung der Volksballaden in den Sammlungen der tschechischen Folklore verfolgte, unternahm er es, die Vertretung dieses Genres im Gesangsrepertoire der Enklave in Jugoslawien zu überprüfen.

Wenn die Volksballade in den Sammlungen der slowakischen Folklore auf dem Heimatgebiet annähernd gleich wie im benachbarten Mähren vertreten ist, so ist sie in den Sammlungen der Dolná zem um vieles häufiger vertreten (annähernd 11,0—3,4%). In Stará Pazova in Sirmien sogar bis zu 17%.

Das Balladen-Repertoire bilden internationale Stoffe, Stoffe die bei mehreren slawischen Völkern verbreitet sind, spezifisch slowakische Balladen und spezifisch slowakische Balladen der Dolná zem, die das Leben dieser mehr als 200 Jahre außerhalb der eigenen ethnischen Umwelt lebenden Gruppe widerspiegeln. Es handelt sich um

Lieder, die von dem Autor in folgende Themenkreise gegliedert werden:

- a) balladische Lieder aus dem Soldatenleben und —dienst an der ehemaligen Heeresgrenze,
- b) balladische Lieder aus dem Familienleben, größtenteils mit sozialem Untertext,
- c) Balladen über Unfälle, Unglücksfälle, tragische Begebenheiten, größtenteils mit dem Incipit „Was Neues (in) geschehen ist“.

In dem bisher zugänglichen Repertoire von ca. 800 Liedern fand der Autor mehr als 120 Balladen, balladische Lieder und Bruchstücke, die einerseits von der außerordentlichen Vorliebe für Lieder in Dialogform mit einer bestimmten Handlung, andererseits über das teilweise Verschwinden des Genres aus den gegenwärtigen Repertoire und von seinem Zerfall zeugen — häufige Kontaminationen lyrischer Abschlüsse, verhältnismäßig freie Arbeit mit Bildern und Motiven aus verschiedenen in der Slowakei eingebürgerten Sujetbildern u. ä. In dem angeführten Bestand bestimmte der Autor 51 selbständige Sujettypen (ohne Bruchstücke).

Auf diese Besonderheit der Stellung der Ballade als Genre im Liederrepertoire auch gegenwärtiger Generationen aufmerksam machend, setzt sich der Autor für eine systematische Verfolgung dieses Problems auch in der Umwelt anderer slowakischer Enklaven und Diaspora-Gemeinden in der ehemaligen ungarischen Dolná zem ein.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания 23, 1975, № 2
Издается четыре раза в год
«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Боžена Филова и Павол Стано
Адрес редакции: 884 16 Братислава, Клеменсо-
ва 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der
Wissenschaften
Jahrgang 23, 1975, Nr. 2. Erscheint viermal im
Jahre
Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowaki-
schen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Rhd. Božena Filová und Pavol Stano
Redaktion: 884 16 Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume 23, 1975, No. 2.
Published quarterly by VEDA, the Publishing
House of the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors PhDr. Božena Filová and Pavol
Stano
Editor: 884 16 Bratislava, Klemensova 27, Czecho-
slovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné 23, 1975, No. 2. Paraît quatre fois par an
Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie
slovaque des sciences
Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et Pavol Stano
Rédaction: 884 16 Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník 23, 1975, číslo 2 — Vychádza štyri razy
do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie
vied

Hlavná redaktorka PhDr. Božena Filová
Výkonný redaktor Pavol Stano
Výtvarná redaktorka Viera Miková

Redakčná rada: Prof. dr. Rudolf Bednárík, dr.
Soňa Burlasová dr. Emília Horváthová, dr. Soňa
Kovačevičová, dr. Milan Leščák, dr. Michal Mar-
kuš, doc. dr. Ján Michálek, dr. Ján Mjartan, doc.
dr. Štefan Mruškovič, dr. Viera Nosáľová, doc.
dr. Ján Podolák, dr. Antonín Robek.

Redakcia: 884 16 Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného po-
vstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné
Kčs 80,—

Výmer SÚTI č 8/6

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky
a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia
tlač, administrácia odbornej tlač, Gottwaldovo
nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej
pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia
tlač, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie
vied, 1975

Distributed in the Socialist countries by SLOV-
ART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Cze-
choslovakia. Distributed in West Germany and
West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-
8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik
Deutschland. For all other countries, distribution
rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V.,
Periodical Trade, 54 Warmoesstraat Amsterdam,
Netherlands.